

5. Charvát, Juraj 1991. *Proces redigovania (Náčrt náuky o redigovaní). I. Proces redigovania všeobecne*. S. 21–27, 35–52, 63–86. Bratislava: Tatrapress.

D 132/24
Juraj Charvát

PROCES REDIGOVANIA

(Náčrt náuky o redigovaní)

I. PROCES REDIGOVANIA VŠEOBECNE

TATRAPRESS
1991

nose pomocou technických prostriedkov. K tomuto typu patrí aj novinárska komunikácia.

Koncentrácia novinárskych informácií do novinárskeho celku, ich periodicita, používanie technických prostriedkov na ich prenos, je podmienené koncentrovaním práce tvorcov novinárskych celkov na jedno verejné oficiálne miesto do redakcie. Redakcia je formálnym miestom koncentrujúcim novinársku činnosť ako činnosť verejnú a je teda inštitúciou. Novinársky celok ako dlhodobý periodický a kontinuálne produkováný výrobok nemôže vzniknúť mimo rámec vyjasnených a relatívne stabilných vzťahov voči organizovanej spoločnosti. Svojimi vonkajšími vzťahmi musí byť do nej redakcia formálne začlenená. Vo vnútri systému novinárskej komunikácie musí mať vyjasnený vzťah k článkom systému, t. j. k vydavateľovi (producentovi) ako majiteľovi, ktorý pracovný proces celého systému vedie, k vydavateľstvu (producentstvu), ktoré zabezpečuje technické prostriedky a komerčnú činnosť (odbyt) a k recipientovi, pre ktorého systém vznikol.

Jednotlivý konkrétny proces redigovania vedie, riadi, organizuje a kontroluje konkrétna redakcia. Je to organizačná sústava zabezpečujúca jednotný zámer v obsahu i forme novinárskeho celku a je za uskutočnenie tohto zámeru zodpovedná. Z hľadiska tejto zodpovednosti je redakcia inštitúciou aj v tom prípade, ak ju tvorí jediný človek, ako tomu bolo v počiatkoch novinárstva a v malých redakciách je ešte i v súčasnosti. Redakcia zjednocuje tvorivé úsilie svojich členov určujúc im cieľ a záväzné pravidlá jeho realizácie, pričom tento cieľ odvodzuje od cieľov vydavateľa, ktorý sa rozhodol prihovárať sa k recipientovi práve prostredníctvom daného novinárskeho produktu.

Inštitucionálny rámec je potrebný pre realizáciu vydavateľského zámeru, ktorý sleduje

- zabezpečenie periodicity: opakované publikovanie v presných intervaloch možno zabezpečiť len na pôde organizovanej štruktúry;
- používanie technických prostriedkov; s vpádom náročnej techniky do novinárskej komunikácie sa otázka inštitucionálnej organizovanosti pracovného procesu vysoko vyzdvihuje;^{12/}
- len redakcia ako inštitúcia môže zabezpečiť verejnú právnu zodpovednosť, lebo ako hierarchizovaná štruktúra má presne vymedzené práva a povinnosti;
- inštitúcia vie zabezpečiť tvorivú prácu aj hospodársky.^{13/}

Pre súčasnosť typický trend narastajúcej organizačnej komplexity si nutne vyžaduje inštitucionálne zabezpečenie problémov súvisiacich s otázkami pevnejšej štruktúry a hierarchie, rozhodovacích procesov, rozdelenia pracovných rolí, kontroly a pod. Na jednej strane to umožňuje dosahovať vyššie a kvalitnejšie výkony a tým sa lepšie presadzovať v konkurencii, no súčasná odborná literatúra poukazuje aj na druhú stránku veci: na isté ohraničovanie vnútornej slobody novinárov, ktorí sa týmto hierarchizovaným vzťahom musia podriaďovať.

3 PROCES REDIGOVANIA A NOVINÁRSKA PROFESIA

Na procese redigovania sa zúčastňujú pracovníci rozdielnych profesií, nositeľom tohto procesu, jeho hegemónom, je však výlučne novinárska profesia. Pre príslušníkov tejto profesie sa používajú dva názvy. Novinár je pracovník vykonávajúci novinárske práce vyžadované v procese redigovania s akcentom na autorskú tvorbu novinárskych

prejavov, ako sa ľudovo hovorí "vie napísať". Redaktor je pracovník redakcie, ktorý sa istým podielom zodpovednosti za niektorú časť novinárskeho celku zúčastňuje na procese redigovania s akcentom na zostavovateľskú činnosť. V redakciách s veľmi rozvetvenou deľbou práce najdeme niekedy tieto činnosti oddelené, avšak v menších redakciách (a takých je väčšina) sú spojené, prepletené. Napr. redaktor rubriky Hospodárstvo je súčasne novinárom pišúcim novinárske prejavy na ekonomické témy.

Redaktorom - zostavovateľom novinárskeho celku je šéfredaktor. Redaktori redigujú jeho jednotlivé časti (novinové strany, relácie, rubriky) alebo sú zodpovední za sledovanie niektorého odvetvia ľudskej činnosti (hospodárstvo, kultúra, šport atď.) alebo jeho výseče, t. j. redigujú rezort (napr. parlament, spotrebný priemysel, divadlo, futbal a pod.).

Novinársku činnosť teda vykonáva pracovník s dvojitou alebo rozdvojenou funkciou, aj keď s plynulým prechodom medzi nimi (alebo skôr podfunkciou, ak celostnej funkcii redigovania zodpovedá jednotná novinárska profesia).

Novinár i redaktor ako nositelia celostnej novinárskej činnosti sú produktom vývinu systému novinárskej komunikácie. Tento vývin však plynule nadväzuje na prednovinárske obdobie, kde už existovali zárodoky takýchto činností spojených so šírením aktuálnych informácií. Až v ďalšom vývine systému dozrievajú pre tieto činnosti samostatné, osobitné črty spojené už so vznikom transformácie aktuálnej informácie na novinárske formy. Profesionálnizácia novinárskej činnosti, ktorá sa v priebehu stáročí rozvíja pomaly a s veľkým oneskorením, tiež nadväzuje na tieto pradávne korene zdvojenej funkcie novinára.

Čím komplexnejšia je funkčná diferenciácia v danej spoločnosti

- tým viac spoločenských pozícií sa vydeľuje z rámca príbuzných skupín a osamostatňuje sa (v príbuzných skupinách sa tieto funkcie môžu plniť len na nízkej stupni špecializácie a pri tradičných, nerozvinutých technológiách),
- tým väčšmi sa dosiaľ neprofesionálne pozície organizujú na profesionálnej úrovni.

Tieto spoločenské pozície, alebo role, sú stále tie isté, či sa vykonávajú profesionálne alebo neprofesionálne. Z nich sa odvíjajú nové povolania.^{14/}

Pre vývin novinárskeho povolania sú rozhodujúce dve komunikačné role - komunikátor a mediátor (ako sa nazývajú v teórii masovej komunikácie). Komunikátor je každý, kto tvorí alebo nejakou spoluúčasťou ovplyvňuje komunikát (obsah). Pri nepriamej komunikácii sa medzi komunikátora a recipienta vsúva sprostredkovateľ, mediátor, ktorý po vzniku masovej komunikácie - ako osobitného druhu nepriamej komunikácie - získal významné a rozvetvené poslanie ako nositeľ činností, súvisiacich s masovými médiami (technickými prostriedkami masovej komunikácie). Aký bol konkrétny vývin týchto dvoch rolí vo vzťahu k prenášaniu aktuálnych informácií?

Mediátor. Už v najstarších časoch pri nepriamej komunikácii, napr. pri výmene listov, písomností, bolo treba zabezpečiť prenosové kanály. Tomuto cieľu slúžili poslovia a sporadicky ako "vedľajšia činnosť" to robili cestujúci ľudia: vojaci, obchodníci, študenti, mnísi, pútnici, kočiši, lodníci, ktorí šírili, najčastejšie ústne, aktuálne informácie. Z nepravideľne vysielaných poslov časom vznikali organizované siete štafiet pohybu-

júcich sa po tých istých trasách. Neskôršia profesionalizácia tejto činnosti viedla k vzniku pošty. Táto spojitosť nepriamej komunikácie s jej prvotnou formou posolstva bola natoľko známa, že v Nemecku, kde začali vznikať prvotné noviny, sa slovo posol a variácie naň objavujú v ich názvoch (Bote, Kurier, Merkur, Herold, Anzeiger a pod. popri názve Zeytungen - novosti).

Keď vznikala pošta, existovali už tlačiarne. Ony začali dávať aktuálnym informáciám okrem hovorenej a písanej aj tlačенú formu letákov. Na tomto základe s pridaním periodicity začali vznikať na začiatku 17. storočia prvotné noviny. Ich obsah sa príliš nelišil od aktuálnych letákov neperiodicky vydávaných v prednovinárskom období. Funkciu mediátora, t. j. zhromažďovateľa aktuálnych informácií a zostavovateľa rovnakých "letákov" (novín), ibaže už vydávaných periodicky, začína plniť tenže tlačiar alebo poštmajster, neskôr vzdelanci z príbuzného knižného odvetvia (tlačiarne tlačili hlavne knihy). Spočiatku teda vznikajúce systémy novinárskej komunikácie si vyžadovali len funkciu mediátora - redaktora.

V nasledujúcom 18. storočí sa objavujú povedľa novín časopisy, ktoré nemali univerzálny, ale špecifický obsah, mali dlhšiu periodicitu a v tom čase ich hlavným poslaním bolo vychovávať a šíriť vedomosti. Časopisy mali lepšie podmienky rozvoja než noviny, ktoré pre aktuálny obsah dusila cenzúra, a preto sa rýchle rozmáhali. A práve pri redigovaní časopisov sa - zatiaľ na amatérskom základe - rozvíja už výraznejšie samostatná (nie suplovaná tlačiarom) subfunkcia redaktora, ktorý už nebol iba rozširovateľom zväčša úradných aktuálnych informácií, ale zhromažďoval širšie novinárske obsahy a zostavoval ich do celku. Práca samostatného plnofunkčného redaktora sa potom naplno rozvinula v 19. storočí, keď dostala

širší priestor politický a technický, keď sa začali vydávať tučnejšie noviny a časopisy, a keď zámerne vybrané a usporiadené novinárske obsahy začali z novinárskych celkov vytlačať do tých čias prevažujúce aktuálne informácie v pôvodnom zväčša byrokratickom znení, ako aj iné spoločenské (umelcké, vedecké) informácie v prospech novinárskych informácií. Novinárske celky sa zo zborníkov menili na "robené" noviny a mediátor sa stával redaktorom v dnešnom chápaní tohto pojmu.

Komunikátor. Aj v starých časoch komunikátormi aktuálnych informácií boli mocenské štruktúry štátu, cirkvi, miest, výroby, obchodu, financií. Z nich sa na začiatku novoveku vydělili ako neoficiálny prvok samostatní korespondenti (novelanti, gazetanti), ktorí v politických a obchodných centrách Európy pozorovali aktuálne spoločenské dianie a za úplatu o ňom podávali informácie (formou listov), často poznamenané ich osobným stanoviskom.

Prvotné noviny prinášali aktuálne informácie, ktorých komunikátormi boli verejné inštitúcie, bez podstatnej úpravy ich obsahu i formy. Až v zmenených spoločenských podmienkach (v Anglicku sa postupne rozširujú tlačové slobody, na kontinente nastupuje éra novín a časopisov s výchovným poslaním), t. j. v podstate od 18. storočia, začínajú redaktori tlmočiť čitateľovi obsah aktuálnych informácií vlastnými slovami, často aj s vlastným názorom, osobným stanoviskom. Tým redaktor začína preberať aj novú funkciu novinára - autora. Vzniká vlastné novinarstvo ako premena aktuálnej informácie na novinársku informáciu. Táto premena sa stáva jadrom celého ďalšieho vývinu novinarstva, ktoré sa naplno rozvíja v 19. storočí na novom spoločenskom základe politických slobôd, pluralitnej spoločnosti.

Osobitným spôsobom sa podfunkcie komunikátorov a mediátorov vyvinuli v 20. storočí mimo novinárstva vykonávaného na pôde redakcií, ale v úzkej spojitosti s ním. Verejné inštitúcie - ako komunikátori aktuálnych informácií - začali zamestnávať vlastných profesionálnych mediátorov (s názvami tlačové, informačné alebo propagačné oddelenia, hovorcovia, v diplomácii tlačoví atašé a pod.), ktorí zhromažďujú správy a stanoviská svojej inštitúcie a dávajú ich k dispozícii novinárom. Tak sa ďalej prehľbuje, špecializuje a profesionalizuje práca: vzniká vonkajší okruh mediátorov, kým redaktori v redakciách tvoria vnútorný okruh mediátorov, pričom obidva okruhy sa od iných mediátorov v nepriamej komunikácii odlišujú spoločným vzťahom k aktuálnej informácii. Vnútorný okruh mediátorov, ako pracovníci v systémoch novinárskej komunikácie, sú súčasne komunikátormi, lebo informácie z vonkajšieho okruhu predstavujú pre nich iba zdroje informácií, ktoré selektujú a spracúvajú podľa vlastných zámerov.

Komunikátor a mediátor, ako kombinovateľné role, môžu byť v osobe novinára identické, ale aj oddelené alebo striedavo sa meniace a doplňujúce. Novinárska redakcia je vždy komunikátorom, lebo komunikovaný obsah je dielom jej vlastného rozhodovania.

Dve storočia amaterizmu. Na európskom kontinente je novinárčenie ako profesionálne celodenné zamestnanie všeobecným zjavom až od polovice 19. storočia. Redaktori prvotných novín sa regrutovali z okruhu pošty, ale najmä tlačiarňí, ktorých majitelia, zamestnanci a spolupracovníci boli napospol gramotní ľudia. Na svoju vtedajšiu úlohu - prevziať aktuálne informácie bez zmeny v obsahu i dikcii, bez titulkov, bez ohľadu na dĺžku (ak sa príspevok nezmestil do daného čísla, pokračovalo sa v nasledujúcom), dať ju vysádzať a vytlačiť, stačili.

No výchovné a osvetové poslanie novín a časopisov v 18. storočí už kládlo na redakcie vyššie nároky. A tak naplniť redaktorskú funkciu sa podujíma intelektuálna špička doby: učitelia, vysokoškolskí profesori, učitelia, kňazi, právnici, umelci, najmä literáti. Takto redigované časopisy vznikali podľa niektorých autorov na staršej pôde diskusných krúžkov, stolových spoločností vzdelancov-literárnych krúžkov a pod., ktorých členmi boli práve intelektuáli.

Na tejto báze profesionalizácia nebola možná, pretože vrstvy spoločnosti miesto redaktora ako celodenné zamestnanie neprichádzalo do úvahy (iná bola situácia u chudobnejších národov). Okrem toho na rozdiel od prevládajúcej publicistiky 18. stor. v nasledujúcom období politických slobôd začína sa opäť renesancia spravodajstva: redakcie v honbe za aktuálnymi informáciami potrebovali nie diskutérov (tí sa stali prispievateľmi), ale vybehávačov. A tak pre 19. stor. typickým predstaviteľom novinárskeho profesionála je zbehnutý študent (nedokončený stredo- alebo vysokoškolák) pochádzajúci údajne z nižších stredných vrstiev.^{15/} Vysokoškolsky vzdelaných novinárov začali vychovávať najprv americké univerzity, v Európe možno ich príchod do redakcií považovať za všeobecný jav až po druhej svetovej vojne.^{16/}

3.1 SPOLOČENSKÝ RÁMEC PROFESIE

Postoj spoločnosti k novinárom v rôznych obdobiach bol rozdielny. Jednoznačne kladný bol v 18. stor., kedy redaktormi boli renomovaní vzdelanci, ktorí požívali úctu pre svoje pôvodné a hlavné zamestnanie. Zmena nastáva v 19. stor., keď sa začínajú trhové mechanizmy naplno

deklarácie ľudských práv a nasleduje 6. kapitola, s názvami: Novinár a verejnosť, Novinár a objekt jeho záujmu, Novinár a zdroj informácií, Novinár a redakcia, resp. vydavateľ, Novinár a kolegovia, Novinár a verejný záujem. Táto posledná kapitola znie: "Novinár prejavuje primeranú úctu ústavnému poriadku štátu, jeho demokratickým inštitúciám, rešpektuje platné právo a všeobecné morálne princípy spoločnosti. Novinár nesmie propagovať útočné vojny, násilie a agresivitu ako prostriedok riešenia medzinárodných konfliktov, politickú, občiansku, rasovú, nacionálnu, náboženskú a inú neznášanlivosť. Preukazuje primeranú úctu iným štátom, národom, ich demokratickým tradíciám a inštitúciám, kultúre a morálke."

V nemeckom slovníku (Publizistik, 1971) sa ako medzinárodne uznávané stavovské zásady uvádzajú: 1. Uvedomiť si zodpovednosť pri plnení verejných úloh v službách ľudstva. 2. Dbáť o vnútornú a vonkajšiu nezávislosť. 3. Obhajovať ľudské práva vrátane tlačových slobôd. 4. Byť tolerantný voči príslušníkom iných národov, rás a vierovyznaní, podporovať mier a porozumenie medzi národmi. 5. Usilovať o pravdu. Skúmať zdroje informácií, aby verejnosť dostávala spoľahlivé informácie. Uverejňovať opravy k nesprávnym informáciám. 6. Zachovávať redakčné tajomstvo, na ktorom spočíva dôvera verejnosti voči novinárovi. 7. Rešpektovať súkromný život a intímnu sféru života. 8. Neuverejňovať znevažujúcu kritiku. 9. Nevyzdvihovať násilie, brutalitu a zlú morálku. Zohľadňovať osobitnú situáciu mládeže. 10. Novinár má dosiahnuť úroveň vzdelania, ktorá zodpovedá jeho vysokej zodpovednosti.

3.2 ŠPECIALIZÁCIA NOVINÁRSKEJ ČINNOSTI

Novinárska činnosť - v zhode s vývinom profesionalizácie iných činností - sa vyvíjala v podstate tak, že sa

- osamostatňovala od príbuzných skupín, t. j. od tých druhov činností, na pôde ktorých pôvodne vznikala, vyhraňovala si svoje špecifické vlastnosti, vyvíjala svoje vlastné formy, ktoré sa dali zvládnuť už len prostredníctvom samostatného povolania,
- len čo sa konštituovala ako osobitný druh profesionálnej práce, začala sa postupne špecializovať, najvýraznejšie od 20. stor., kedy pribudli ďalšie technické prostriedky masovej komunikácie,
- ako prirodzený dôsledok delby práce vzniká potreba prácu väčších redakčných kolektívov koordinovať a systematicky usmerňovať,
- profesionalizácia sa prejavuje nielen v pribúdaní nových foriem informácií, ale aj vo vyhraňovaní osobitnej novinárskej metódy a metodiky práce s týmito informáciami.

Špecializácia práce nevzniká na základe ľubovoľných kritérií alebo len na základe vonkajších podnetov. Odvíja sa predovšetkým zo špecifického základu danej činnosti, ináč by nebola spoločensky užitočná, nenahraditeľná, keby ju mohli suplovať iné činnosti. Novinárska činnosť má svoj základ v procese transformácie.

Transformácia aktuálnej informácie na novinárske formy spočíva v troch rozdielnych činnostiach, z ktorých

- prvá, t. j. získavanie a selekcia aktuálnych informácií podľa redakčného zámeru sa týka o b s a h u týchto informácií,

- druhá, t. j. novinárske formovanie vybraných informácií sa prejavuje v novinárskej tvorivej činnosti, v ktorej sa spája obsah s f o r m o u ,
- tretia, t. j. usporiadanie obsahu pre prenos daným technickým prostriedkom, súvisí s t e c h n i c k ý m i formami novinárskej komunikácie (ktoré spätne ovplyvňujú novinárske formy).

Z tohto základu sa odvíja formovanie špecializácie novinárskej činnosti tak, že

- prvú skupinu tvorí špecializácia podľa o b s a h u aktuálnych informácií (podľa odbornosti); v ňom sa odráža existencia rôznych odvetví, druhov, odborov, sektorov ľudských činností,
- druhú skupinu tvorí špecializácia podľa novinárskych f o r i e m , t. j. foriem novinárskych informácií, prejavov a celkov,
- tretiu skupinu tvorí špecializácia podľa druhov t e c h n i c k ý c h prostriedkov novinárskej komunikácie (tlač, film, rozhlas, televízia), ktoré ovplyvňujú celý proces redigovania vytvárajúc špecializované novinarstvo tlačové, filmové, rozhlasové a televízne. Týmto špecializáciami sa však v tejto práci nezaobieram, lebo tvoria osobitné predmety. Z hľadiska procesu redigovania treba sa nám však zaoberať tými fázami tohto procesu, kde sa zviazanosť novinárskej práce s technickými prostriedkami najväčšmi prejavuje, kde si vyžaduje osobitnú prácu vo vnútri procesu redigovania.

Schéma trojstupňovej transformácie naznačuje, že novinár musí dať selektovanej aktualite novinársku a technickú formu. Konkrétne akú formu možno dať aktuálnej informácii, to vyplýva z jej vlastností, z vlastností "eu-roviny", s ktorou novinár pracuje.

Schéma transformácie rozdeľuje prácu redakcie na tri skupiny činností a v každej z týchto skupín sa špecializácia rozvetvuje.

V prvej skupine ide o prácu podľa odbornosti, podľa odvetví ľudskej činnosti, ktorá sa napr. v univerzálnych denníkoch väčšinou vyprofilovala na odbornosť vnútro- a zahraničnopolitickú, hospodársku, vedeckotechnickú, kultúrnu a športovú, a to tak, ako s postupujúcou politickou emancipáciou v jednotlivých krajinách rástol počet oblastí, o ktoré bolo možné prejavovať verejný záujem a príslušnú problematiku verejne pertraktovať. Toto rozširujúce sa spektrum záujmových oblastí vyvolávalo potom potrebu mať preň v redakcii špecializovaného novinára.

Politický redaktor sa pôvodne zaoberal len zahraničnopolitickou a vojenskou (vojnovou) problematikou, lebo až do epochy buržoázných revolúcií sa vnútornej politiky nebolo možné dotýkať. Tá bola dovtedy výlučnou doménou privilegovaných vrstiev. Tak vnútropolitických redaktorov (a rôzne ich odnože ako je parlamentný spravodajca, radničný spravodajca) poznáme na kontinente až od 19. storočia. Do tejto oblasti sa zaraďujú vojnoví, frontoví, tyloví a iní spravodajcovia, odborníci na vojenskú problematiku. K politickým rubrikám sa niekedy pridružuje (inokedy pôsobí samostatne) tzv. lokál, ktorý informuje o dianí v mieste vychádzania novinárskeho produktu.

V niekdajších odborných časopisoch ako aj v ľudových kalendároch vždy existovala roľnícko-remeselnícka osвета, ale pre hospodárskeho redaktora v súčasnom po-nímaní nebolo miesta v redakcii, dokiaľ sa hospodárske informácie mohli zaoberať len obchodom ako voľným podnikaním, kým výroba ako dôležitejšia časť hospodárstva patrila do sféry tuho reglementovaných cechov. Ekonomické

oddelenie mohlo vzniknúť až na báze voľnotržných vzťahov, keď do národohospodárskej sféry začal zasahovať štát (parlament), zväzy priemyselníkov, odbory a hospodárska i sociálna politika sa stala predmetom záujmu verejnosti.

Kultúrni redaktori recenzovali vývin národnej a svetovej kultúry slobodnejšie než tomu bolo v dvoch predchádzajúcich prípadoch. V období nadvlády aristokracie existovali však aj tu obmedzenia, v niektorých krajinách nebolo napr. dovolené hodnotiť prácu hercov a spevákov dvorského divadla, lebo ich kritikou mohli recenzenti cieľiť "vyššie" do dvorských kruhov, ktoré tú či onú herečku protežovali. Kultúrne rubriky zohrali významnú úlohu v období formovania novodobých národov a národností, kde jazyk, ako popredný atribút národa, a s ním súvisiaca literatúra, boli v popredí pozornosti príslušnej národnej verejnosti. Platí to najmä o tlači národov, ktoré v 19. stor. prežívali svoje národné obrodenie. V 20. storočí pribúda kultúra masového konzumu.

Až koncom 19. stor. sa z politickej rubriky (z časti referujúcej o činnosti spolkov) alebo z lokálu vydeluje ako samostatná rubrika šport, v nej spočiatku najmä futbal začína získavať masovú priazeň čitateľov (podľa anglického príkladu). Čoskoro však vznikajú pomerne veľké skupiny športových novinárov, ktorí sa začínajú špecializovať podľa olympijských disciplín, ako sa ony formujú od začiatku 20. storočia.

Až pre naše storočie je príznačný rozmach vedy a techniky ako osobitného tematického okruhu novinárskeho celku. Informácie o vedeckotechnických objavoch ako aj príslušná osveta boli v novinárskych celkoch aj predtým, ale zväčša ako nenovinárske prejavy (vedcov). V tomto storočí sa však začína formovať v redakciách aj špecializácia - vedeckotechnický redaktor. V druhej polovici

storočia v súvislosti s vedeckotechnickou revolúciou, letmi do vesmíru atď. sa aj v tejto oblasti udomácňuje práca vo vnútri redakcie.

V druhej skupine ide o prácu v redakcii podľa novinárskych foriem, t. j. novinárskych informácií, prejavov a celkov, ktorými tieto informácie prechádzajú. Novinárske prejavy možno rozdeliť do dvoch žánrov (rodov), spravodajského a publicistického. Ako súčasť novinárskeho celku ich nenazývame žánrami, ale časťami celku. K dvom uvedeným sa tam pripája ešte tretia časť - zábavná, do ktorej sa zaraďujú novinárske prejavy spravodajské, prejavy publicistické, najmä beletristického charakteru, a tiež nenovinárske materiály zábavného charakteru, t. j. také, ktoré sa týkajú človeka ako jedinca s jeho osobným životom a jeho osobnou záujmovou sférou.

Spravodajca. Spravodajcom je v podstate každý novinár, najmä dennikár (aj rozhlasový a televízny), lebo špecialista svoj pridelený odborný úsek (napr. poľnohospodárstvo) spracúva i spravodajsky i publicisticky.

Prirodzená práca na spravodajcov a publicistov vznikla rozdelením novinárskych produktov na produkty s dennou a dlhšou periodicitou, lebo základom denníka je spravodajstvo, kým v časopisoch spravodajstvo nemá takú rozhodujúcu úlohu.

Vzniká však aj zámerná práca. Na prvom mieste treba spomenúť agentúrne novinárstvo, ktorého produkcia je prakticky len spravodajská. V tejto špecializácii dospela najďalej americká tlač, ktorá rozdelila novinárov dôsledne na "reporters", ktorých úlohou je získavať informácie a na "rewriters", ktorí získané novinárske informácie formujú na novinársky prejav, píšú konečné znenie správy.

Ak spravodajcu pokladáme za novinára - autora spravodajských druhov, potom v praxi používame niekedy tento názov neadekvátne. Ak parlamentný alebo zahraničný spravodajca píše správy i komentáre, bolo by správnejšie ho nazývať zahraničným korešpondentom.

Publicista. Politická publicistika (veľmi bojovná) vstupuje do novinárstva s érou buržoázných revolúcií. Jej predchodkyňou bola moralizujúca publicistika, ktorá celkom nevymizla ani neskôr. Ale ani po revolúciách, ani v tomto storočí, sa slobodná politická publicistika nemohla uplatniť v každom režime. V cárskom Rusku ju napr. v rozličných obdobiach nahrádzala literárna publicistika s rozličnými inotajmi a narážkami.

Publicistika sa usídlila najprv v úvodníkoch, ktoré v revolučných časoch buržoázných a národnoburžoázných revolúcií zaberali značnú časť novín. Preto prvým publicistom v našom súčasnom poňatí bol úvodníkár. Neskôr sa začínajú rozvíjať ďalšie druhy publicistického žánru a publicistov začínajú nazývať podľa nich - komentátor, glosátor, recenzent, fejtonista, reportážnik (reportér je spravodajca). S rozvíjajúcou sa deľbou práce prichádza špecializácia podľa odvetvového delenia - komentátor politický alebo hospodársky, kým pre publicistu v oblasti kultúry sa ujal skôr názov kritik (literárny, výtvarný, divadelný, filmový).

Novinár pre zábavné čítanie (magazín). Už od 18. stor. vznikajú spoločenské, zábavné, magazínové, humoristické časopisy, neskôr ilustrované týždenníky a zábavné nedeľné prílohy novín, ktoré si získali veľkú obľubu a vysoké náklady, v 20. stor. sa ujali aj zábavné relácie v rozhlase a televízii. Pôvodne a po dlhé obdobie značnú časť ich obsahu tvorila beletria. Obsah pojmu zábava sa pochopiteľne postupne menil. Spočiatku to bolo referovanie o úkazoch nad-

prirodzených, údesných, nepochopiteľných a nenormálnych, neskôr o veciach zaujímavých svojou poučnosťou, exotičnosťou, zvláštnosťou. Pre 18. stor. je typický nástup epoločenskej morálky do obsahu vtedajších novín a najmä časopisov. Až v ďalšom období sa presadilo také chápanie zábavy, ktoré je ešte aktuálne i v súčasnosti: "zábavný" je človek so svojimi osobnými záujmami, povznášajúcimi ľudskými citmi i nerestami, svojou profesiou i svojimi osobnými záujmami, záľubami, koníčkami.

S ústupom beletrie zo zábavných novinárskych celkov vyvstáva potreba novinárov - špecialistov schopných písať novinárske prejavy na zábavné témy. Od začiatku 19. stor. sa pod francúzskym vplyvom objavujú fejtonisti, ďalej súdničkári, reportážnici, kurzivkári atď. Vznik špecializovaných časopisov vyvolal nutnosť zamestnávať v redakciách humoristov, odborníkov pre vývoj módy, správne spoločenské návyky, medziľudské vzťahy, cestovný ruch atď. a mnoho druhov amatérskych koníčkov. Rozhlasová a televízna zábava, ale novšie aj tvorba spravodajských a publicistických tzv. blokov privádza redaktorov do sústavného styku so zábavnou (populárnou) hudbou ako oddychovými i obsahovými predelmi. Časté sú kvízy, hádanky, otázky vzdelávacieho charakteru, súťaže, čo všetko si vyžaduje osobitné zameranie v kvalifikácii novinárov.

Do tretej skupiny patrí historicky najmladšia deľba práce v redakcii, t. j. deľba podľa fáz procesu redigovania vyvolaná zvýšenou váhou technických prostriedkov v redakčnej práci. Tu sa história začína až v 20. stor., keď vznikli nové médiá, redakcie dostávajú nové technické vybavenie až po computerizáciu, objavujú sa noviny a časopisy, ktoré majú stovky strán, redakcie s desiatkami i stovkami zamestnancov, sú novinárske produkty, ktoré majú milióny recipientov. To si vyžaduje nielen hlbšiu

deľbu práce a spoluprácu nových profesií, ale - ako nový moment - náročnú koordináciu práce. Nielen vyhotovenie novinárskeho celku, ale aj styk s recipientom si vyžaduje profesionálnu bázu. V našich podmienkach sa táto zložitějšía deľba práce začína uplatňovať až v druhej polovici storočia, kedy vznikajú tri nové skupiny špecializovaných činností:

- koordinácia redakčnej práce (3. fáza procesu redigovania),
- realizačné (výrobné, produkčné) oddelenia (4. fáza),
- práca s recipientom a verejnosťou vôbec (5. fáza).

Koordinátor. Koordinátorom v novinárskej redakcii je z titulu svojej funkcie šéfredaktor, lenže pri mnohosti svojich úloh vo väčšej redakcii prenáša túto funkciu na zástupcu šéfredaktora či iného pracovníka a vo veľkej redakcii na osobitné oddelenie, štáb, na čele so samostatným vedúcim. Jeho úlohou je koordinovať prácu redakčných oddelení, aby výsledok celoredakčnej činnosti mal jednotné a želateľné zameranie obsahové i formové a tiež koordinovať činnosť redakcie s ostatnými článkami systému novinárskej komunikácie, menovite s technickými pracoviskami, ktoré obstarávajú premenu novinárskeho celku na novinársky produkt a jeho šírenie.

Koordinčné útvary majú v rôznych jazykoch a médiách rozličné názvy, u nás sa najviac vžil názov výrobný sekretariát s vedúcim alebo hlavným sekretárom na čele. Ak je výrobný sekretariát viacčlenný, dochádza tam k ďalšej deľbe práce (vedúci vydania, apretátor, korektor, mutátor a pod.).

Ak je v redakcii viac zástupcov šéfredaktora, môže sa koordinčná činnosť podeliť aj medzi nich na základe

rôznych kritérií, napr. si podelia zodpovednosť za jednotlivé časti novinárskeho celku, jednotlivé strany alebo relácie, rubriky a pod., alebo za jednotlivé oddelenia redakcie a rovnako tak voči vonkajšku. Koordináciou niektorých krátkodobých akcií môžu byť poverení ad hoc rozliční pracovníci redakcie.

Realizačné oddelenie. Používam tento názov ako zberný s vedomím, že v praxi sa používajú rôzne názvy. V tlačí sa zaužíval názov technické alebo grafické oddelenie, v ostatných médiách oddelenie výrobné, produkčné a pod. Jeho úlohou je technicky pripraviť alebo realizovať obsah novinárskeho celku za účasti redakcie tak, aby mohol byť premenený na novinársky produkt, t. j. aby dostal tú konečnú materiálnu (technickú) formu, ktorú možno preniesť k rozptýlenému publiku.

V čase, keď existovala ešte len tlač, ale už v rozvinutom štádiu vývinu, bol v redakcii jediný predstaviteľ tejto špecializácie: technický alebo lámajúci redaktor, ktorý zostavoval zrkadlá jednotlivých strán a spolupracoval v tlačiarňi s metérom. K nemu pribudol fotoreportér, neskôr fotooddelenie, grafické kabinety, technické oddelenia a pod. Už v minulom storočí niektoré časopisy mali vysokú grafickú úroveň, takže bolo možné hovoriť o technicko-umeleckej činnosti. S umeleckou erudíciou pristupujú k tvorbe niektorých publicistických filmov a televíznych relácií aj niektorí režiséri.

Vo filmovom, rozhlasovom a televíznom novinarstve režisér vedie výrobný štáb v tom zmysle, že samostatne volí a tvorivo uplatňuje príslušné technické či umelecké postupy. Za redakciu možno k nemu priradiť kameramana, zvukového technika a vedúceho produkcie, lebo svojou tvorbou akcentujú obsah a teda zodpovedajú pojmu komu-

nikátor. Vedľa nich sa na realizácii novinárskeho celku podieľajú pracovníci ďalších profesií, od osvetľovačov, maskárov po šoférov a účtovníkov, ktorých nemôžeme rátať k novinárom, lebo nevykonávajú selekciu tvorivých postupov pri tvorbe novinárskeho celku.

Redaktor pre prácu s verejnosťou. Do redakcií vždy prichádzali listy čitateľov a niektoré z nich boli uverejňované. Šéfredaktor v súvislosti so sledovaním nákladu novín vždy bdel nad vzťahom k čitateľovi, všimol si ohlasy verejnosti a dbal, aby novinársky celok lepšie vyhovoval prejavovým potrebám a želaniam recipienta.

V tomto storočí koncentrácia masovokomunikačných činností do veľkých celkov, veľkopodnikov, s miliónmi recipientov (napr. v oblasti rozhlasu a televízie), prehĺbuje štruktúrnú nerovnováhu v pozícii novinára, ktorý sa stále väčšmi zblížuje s prameňmi informácií a naopak sa vzdaluje od recipienta. O svojej čitateľskej, poslucháckej či diváckej verejnosti nadobúda slabé, stereotypné, niekedy aj falošné predstavy. Preto pod vplyvom súčasných metód získavania zákazníka, marketingu, public relations, používania sociologických metód a pod. začali vznikať nové odvetvia špecializácií pre prácu s verejnosťou, pre prieskumy, vyhodnocovania a sumarizácie vzťahov medzi systémami novinárskej (v rozhlase a televízii masovej) komunikácie a publikom (niekedy táto oblasť práce býva pričlenená nie k redakcii, ale k vydavateľstvu).

Okrem agendy tradičných oddelení listov redakcie objavujú aj iné pojivá s verejnosťou: objednávajú si sociologické prieskumy na rozličné témy, patrónujú akcie na podporu čítanosti tlače, posluchovosti rozhlasu a sledovanosti televízie a vôbec na zvýšenie popularity redak-

cie v očiach verejnosti. Aj v našich skromnejších pomeroch vidíme, ako redakcie (pod hlavičkou redakcií) organizujú športové preteky, dostihy, prevádzkujú galériu výtvarných diel, vydávajú vlastné edície kníh, usporadúvajú diskotéky alebo najrozličnejšie súťaže s originálnymi spôsobmi odmeňovania. O všetkých takýchto podujatiach redakcia uverejňuje informácie, robí okolo toho kampane. Je to teda opäť len práca s informáciami.

x x x

Suma týchto špecializácií predstavuje vlastne globálnu novinársku odbornosť. Jednotlivé odbornosti vznikajú ako dôsledok postupnej špecializácie práce (činností), oddeľujú sa, sú v pohybe v čase, ale aj v priestore (lokálne). V praxi sa odbornosti, činnosti, povolanie, profesia, ani nekryjú, ani nie je medzi nimi presná deliaca čiara, takže sa oprávnené hovorí o profesionálne-štruktúrnej labilitě v novinárstve (na rozdiel napr. od právnikov či lekárov). Mnoho redakcií je malých čo do počtu novinárov, takže tam k výraznejšej delbe práce nemôže dôjsť, tam namiesto špecialistov sú zas potrební "univerzalisti" ("generalisti"). Reálny obraz novinárskej profesie je teda pestrý.